

Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen

Verspreiding: Algemeen
19 oktober 2010

Oorspronkelijke taal: Engels

ONGEREDIGEERDE VOORPUBLICATIE

Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen

Zevenenveertigste zitting

4 - 22 oktober 2010

Algemene aanbeveling nr. 27 inzake oudere vrouwen en de bescherming van hun mensenrechten

Inleiding

1. Het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen (hierna te noemen "het Comité"), bezorgd over de vele vormen van discriminatie die oudere vrouwen ondervinden en over het feit dat de rechten van oudere vrouwen niet systematisch aan de orde komen in de rapporten van de staten die partij zijn, heeft tijdens zijn tweeënveertigste zitting overeenkomstig artikel 21 van het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen (hierna te noemen "het Verdrag") besloten een algemene aanbeveling inzake oudere vrouwen en de bescherming van hun mensenrechten aan te nemen.

2. In zijn beslissing 26/III onderkende het Comité dat het Verdrag "een belangrijk instrument is voor het aanpakken van de specifieke kwestie van de mensenrechten van oudere vrouwen"¹. Ook in algemene aanbeveling nr. 25 inzake artikel 4, eerste lid, van het Verdrag over tijdelijke bijzondere maatregelen (zie E/CN.6/2004/CRP.3, bijlage I) wordt onderkend dat leeftijd een van de factoren is op grond waarvan vrouwen meerdere vormen van discriminatie ondervinden. Het Comité onderkende met name de behoefte aan statistische gegevens, uitgesplitst naar leeftijd en sekse om de situatie van oudere vrouwen beter te kunnen beoordelen.

---

¹ Zie de officiële notulen van de Algemene Vergadering, zevenenvijftigste zitting, aanvulling nr. 38 A/57/38, deel een, hfst. I, beslissing 26/III, en hfst. VII, paragr. 430-436).

3. Het Comité bevestigt eerdere toezeggingen ter zake van de mensenrechten van oudere vrouwen, die onder andere vervat zijn in het Internationaal Actieplan van Wenen inzake Vergrijzing², de verklaring van Beijing en het Platform voor Actie³, de VN-beginselen voor Ouderen (Resolutie 46/91 van de Algemene Vergadering, bijlage), het Actieprogramma van de Internationale Conferentie inzake bevolking en ontwikkeling⁴, het Internationaal Actieplan van Madrid inzake Vergrijzing van 2002⁵, en Algemene Aanbeveling nr. 6 inzake de economische, sociale en culturele rechten van ouderen en Algemene Aanbeveling nr. 19 inzake het recht op sociale zekerheid van het Comité inzake de Economische, Sociale en Culturele rechten van 1995.

Achtergrond

4. Op grond van recente cijfers van de Verenigde Naties wordt verwacht dat er binnen 36 jaar wereldwijd meer mensen boven de 60 zullen zijn dan onder de 15. Het aantal zestigplussers zal in 2050 oplopen tot naar schatting ruim 2 miljard oftewel 22 procent van de wereldbevolking: een verdubbeling ten opzichte van de huidige 11 procent; dit is nog niet eerder voorgekomen.

5. Vrouwen leven meestal langer dan mannen en meer oudere vrouwen dan mannen leven alleen. Tegenover 100 vrouwen van zestigplus staan 83 mannen; op de 100 vrouwen ouder dan 80 zijn dat er nog maar 59.

Uit statistieken van het Department of Economic and Social Affairs van de VN blijkt dat 80 procent van de mannen boven de 60 gehuwd zijn; dat geldt voor slechts 48% van de oudere vrouwen.⁶

6. Een dergelijke demografische vergrijzing van deze schaal heeft zich nog niet eerder voorgedaan en kan verklaard worden door de verbetering van de levensstandaard en de basisgezondheidszorg, de dalende geboortecijfers en het feit dat mensen steeds ouder worden. Allemaal successen van de ontwikkeling en het ziet er naar uit dat ze voorlopig nog wel even zullen aanhouden, waardoor de eenentwintigste eeuw vooral in het teken van de vergrijzing zal komen te staan. Maar deze veranderingen in de bevolkingsopbouw hebben ingrijpende consequenties voor de mensenrechten en noodzaken des te meer tot een allesomvattende en systematische aanpak via het Verdrag van de discriminatie die oudere vrouwen ondervinden.

7. Zowel ontwikkelde als ontwikkelingslanden worden geconfronteerd met de vergrijzing. Het aandeel ouderen in minderontwikkelde landen zal naar verwachting stijgen van 8 procent in 2010 tot 20 procent in 2050⁷, terwijl het aandeel kinderen zal dalen van 29 naar 20 procent⁸.

---

² *Verslag van de Wereldassemblee inzake Vergrijzing, Wenen, 26 juli - 6 augustus 1982* (United Nations publication, Sales No. E.I.16), hfst.VI, sect. A.

³ *Verslag van de Vierde Wereldconferentie voor vrouwen, Beijing, 4-15 september 1995* (United Nations publication, Sales No. E.96.IV.13), hfst.I, resolutie 1, bijlagen I en II.

⁴ *Verslag van de Internationale Conferentie inzake bevolking en ontwikkeling, Caïro, 5-13 september 1994* (United Nations publication, Sales No. E.95.XIII.18), hfst.I, resolutie 1, annex.

⁵ *Verslag van de Tweede Wereldassemblee inzake Vergrijzing, Madrid, 8 - 12 april 2002 1995* (United Nations publication, Sales No. E.02.IV.4), hfst.I, resolutie 1, bijlage II.

⁶ UNDESA, Population Ageing and Development Chart, 2009, <http://www.un.org/esa/population/publications/ageing/ageing2009.htm>

⁷ UNDESA, Population Ageing and Development Chart, 2009, <http://www.un.org/esa/population/publications/ageing/ageing2009.htm>

⁸ UN Population Division, World Population Prospects: De 2008 Revision Population Database, <http://esa.un.org/unpp/index.asp?panel=1>, bezocht op 26 augustus 2010

Het aantal oudere vrouwen in minderontwikkelde regio's zal tussen 2010 en 2050 stijgen met 600 miljoen⁹. Deze demografische verschuivingen stellen ontwikkelingslanden voor grote uitdagingen. Voor de meeste ontwikkelde landen is de vergrijzing van de maatschappij al geruime tijd een gegeven.

8. De oudere vrouwen vormen geen homogene populatie. Zij wordt gekenmerkt door een grote verscheidenheid aan ervaring, kennis, mogelijkheden en vaardigheden. Hun economische en sociale situatie hangt echter af van allerlei demografische, politieke, culturele en individuele factoren alsmede van omstandigheden op het gebied van milieu, werkgelegenheid en familie. De maatschappelijke bijdragen van oudere vrouwen aan het publieke en private leven door hun leidende rol binnen hun gemeenschap of als ondernemer, verzorger, adviseur en bemiddelaar zijn van onschatbare waarde.

Doelen en doelstellingen van de aanbeveling

9. In deze algemene aanbeveling inzake oudere vrouwen en de erkenning van hun rechten komt de relatie tussen alle artikelen van het Verdrag en de vergrijzing aan de orde. In het kader van deze aanbeveling worden de verschillende vormen van discriminatie in kaart gebracht waarmee vrouwen te maken krijgen zodra ze ouder worden; verder wordt de inhoud van de verplichtingen die staten als partij bij het Verdrag hebben aanvaard geschetst vanuit het perspectief van waardig ouder worden en de rechten van oudere vrouwen. Ook worden er beleidsaanbevelingen gedaan om het antwoord op de zorgen van oudere vrouwen centraal te stellen in het nationale beleid, in ontwikkelingsinitiatieven en positieve actie, zodat oudere vrouwen ten volle en op gelijke voet met mannen kunnen participeren zonder te worden gediscrimineerd.

10. De algemene aanbeveling biedt de staten die partij zijn ook richtsnoeren voor het verwerken van de situatie van oudere vrouwen in het rapportageproces uit hoofde van het Verdrag. De uitbanning van alle vormen van discriminatie van oudere vrouwen kan uitsluitend worden bewerkstelligd wanneer hun waardigheid, integriteit en zelfbeschikkingsrecht ten volle worden geëerbiedigd en beschermd.

Oudere vrouwen en discriminatie: specifieke punten van zorg

11. Zowel mannen als vrouwen ondervinden leeftijdsdiscriminatie, maar vrouwen ervaren het ouder worden anders. De gevolgen van de ongelijkheid tussen de seksen nemen verder toe naarmate de leeftijd vordert en zijn vaak diepgeworteld in culturele en sociale normen. De discriminatie waarmee oudere vrouwen geconfronteerd worden is vaak het gevolg van een oneerlijke verdeling van de middelen, slechte behandeling, verwaarlozing en beperkte toegang tot basisvoorzieningen.

12. De concrete vormen van discriminatie van oudere vrouwen kunnen sterk verschillen en worden beïnvloed door hun sociaaleconomische en sociaalculturele omstandigheden. Soms worden gelijke kansen en keuzemogelijkheden op het gebied van onderwijs, werk, gezondheid, familieomstandigheden en privéleven bevorderd, soms juist niet. In veel landen stellen onbekendheid met telecommunicatiemiddelen, het ontbreken van internettoegang, gebrekkige huisvesting en sociale voorzieningen, eenzaamheid en isolement oudere vrouwen voor problemen, terwijl oudere vrouwen op het platteland of in de sloppenwijken kampen met een ernstig tekort aan basale middelen om in hun

---

⁹ UN Population Division, World Population Prospects: De 2008 Revision Population Database, <http://esa.un.org/unpp/index.asp?panel=1>, bezocht op 26 augustus 2010

bestaan te voorzien en ontbreekt het hun aan inkomenszekerheid, toegang tot gezondheidszorg en informatie over hun aanspraken en rechten en de mogelijkheid die te genieten.

13. De discriminatie die oudere vrouwen ondervinden kent vaak meerdere dimensies en kan gebaseerd zijn op sekse, gender, etnische afkomst, handicap, armoede, seksuele oriëntatie en genderidentiteit, migrantenstatus, burgerlijke staat, geletterdheid, etc. Vooral oudere vrouwen behorend tot een minderheidsgroep of een etnische of inheemse gemeenschap of oudere vrouwen die ontheemd of statenloos zijn staan vaak in onevenredige mate bloot aan discriminatie.

14. Veel vrouwen worden verwaarloosd zodra hun omgeving meent dat ze qua productiviteit en voortplanting hebben afgedaan en worden dan beschouwd als een last voor hun familie. Het weduwschap en echtscheiding verergeren hun discriminatie nog verder. Gebrek aan of beperkte toegang tot gezondheidszorg bij ziekten en ouderdomsziekten zoals diabetes, kanker en dan vooral de meestvoorkomende vormen daarvan onder oudere vrouwen, hypertensie, hartkwalen, cataract, osteoporose en Alzheimer beletten dat oudere vrouwen hun mensenrechten ten volle kunnen genieten.

15. Vrouwen kunnen zich niet volledig ontwikkelen en vooruitkomen zonder levensfasegericht beleid dat toegesneden is op de verschillende fasen van het leven van vrouwen; hun kindertijd, adolescentie, volwassenheid en de oude dag en de gevolgen ervan voor het genot van mensenrechten door oudere vrouwen. De rechten vervat in het Verdrag zijn van toepassing op alle fasen van het leven van een vrouw, maar in veel landen wordt leeftijdsdiscriminatie nog steeds getolereerd en aanvaard op individueel, institutioneel en beleidsniveau. Slechts weinig landen kennen wetgeving die discriminatie op grond van leeftijd verbiedt.

16. Genderstereotypering, tradities en gebruiken kunnen schadelijk uitpakken op alle terreinen van het leven van oudere vrouwen, met name voor oudere vrouwen met een handicap, voor familierelaties, rollen in de gemeenschap, de manier waarop ze worden afgeschilderd in de media, de houding van werkgevers, gezondheidswerkers en andere mensen in de dienstverlening en kunnen uitmonden in geweld en psychologisch, verbaal en financieel misbruik.

17. Oudere vrouwen worden vaak gediscrimineerd omdat ze te weinig kansen krijgen om te participeren in politieke en besluitvormingsprocessen. Soms kunnen vrouwen niet gaan stemmen omdat ze geen identiteitsbewijs of vervoer hebben. Er zijn landen waar vrouwen geen vereniging of beweging mogen oprichten of eraan deelnemen om op te komen voor hun rechten. Ook kan de verplichte pensioenleeftijd voor mannen en vrouwen verschillen en kan het voorkomen dat vrouwen worden gedwongen eerder met pensioen te gaan, hetgeen kan leiden tot discriminatie van oudere vrouwen, bijvoorbeeld vrouwen die hun regering op internationaal niveau willen vertegenwoordigen.

18. Oudere vrouwen met een vluchtelingenstatus of die statenloos, asielzoeker, ontheemd of migrerend werknemer zijn, zijn vaak het slachtoffer van discriminatie, misbruik en verwaarlozing. Oudere vrouwen die gedwongen verplaatst of statenloos zijn, kunnen lijden aan het posttraumatisch stress-syndroom en dat wordt lang niet altijd opgemerkt of behandeld in de gezondheidszorg. Oudere gevluchte en ontheemde vrouwen wordt de toegang tot de gezondheidszorg soms geweigerd omdat ze illegaal zijn, niet over de juiste papieren beschikken en ver van gezondheidszorgvoorzieningen worden gevestigd of als ze er wel kunnen komen kampen met culturele of taalbarrières.

19. Werkgevers menen vaak dat investeren in onderwijs en beroepsopleiding voor oudere vrouwen onrendabel is. Oudere vrouwen hebben ook geen gelijke kansen op onderwijs om de moderne informatietechnologie onder de knie te krijgen noch beschikken ze over de middelen daartoe. Veel arme oudere vrouwen, vooral oudere vrouwen met een handicap en vrouwen op het platteland wordt het recht op onderwijs ontzegd en vaak heb zij al weinig of geen formeel of informeel onderwijs genoten. Niet kunnen lezen en rekenen kan oudere vrouwen ernstig belemmeren volledig te participeren in het openbare en politieke leven en in de economie en bemoeilijkt de toegang tot allerlei diensten, voorzieningen en recreatiemogelijkheden.

20. Vrouwen zijn in de minderheid in de formele arbeidssector. Vaak krijgen vrouwen bovendien minder betaald voor hetzelfde werk of werk van dezelfde waarde. Genderdiscriminatie op de arbeidsmarkt heeft een cumulatieve impact op latere leeftijd, waardoor oudere vrouwen met een disproportioneel lager inkomen dan mannen en minder of geen pensioen genoeg moeten nemen. Het Comité inzake economische, sociale en culturele rechten stelt in algemene aanbeveling 19 dat in de meeste staten een premievrij pensioenstelsel nodig zal zijn, aangezien het onwaarschijnlijk is dat iedereen onder de premiestelsels valt (paragraaf 4, onder b); artikel 28, tweede lid, onderdeel b, van het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap voorziet in verschaffing van sociale bescherming aan oudere vrouwen, met name vrouwen met een handicap. Zelfs wanneer ze recht hebben op een ouderdomspensioen, is de hoogte daarvan sterk gekoppeld aan het verdiende inkomen, hetgeen neerkomt op lagere pensioenen dan mannen. Oudere vrouwen worden in het bijzonder getroffen door verplichte pensioenleeftijden die afwijken van die voor mannen, hetgeen neerkomt op discriminatie op basis van leeftijd en geslacht. Vrouwen zouden zelf moeten kunnen kiezen wanneer ze met pensioen gaan om het recht te beschermen van oudere vrouwen te blijven werken zolang zij dat wensen, meer pensioenrechten op te kunnen bouwen en ze zo op gelijke hoogte te brengen met die van mannen. Veel oudere vrouwen zijn belast met de zorg voor afhankelijke jonge kinderen, echtgenoten/partners of hun ouders en staan daar vaak alleen voor. De financiële en emotionele last van dit onbetaalde werk worden zelden onderkend.

21. Het zelfbeschikkings- en instemmingsrecht van oudere vrouwen worden niet altijd gerespecteerd in de gezondheidszorg. Maatschappelijke voorzieningen, waaronder die voor langdurige zorg, worden voor oudere vrouwen soms buitenproportioneel beperkt, zodra gesneden wordt in de overheidsuitgaven. De fysieke en mentale gezondheid na de menopauze en de reproductieve leeftijd maar ook leeftijdsgerelateerde klachten worden vaak over het hoofd gezien in onderzoek, academische studies, het overheidsbeleid en de dienstverlening. Informatie over seksuele gezondheid, hiv en aids wordt zelden verschaft in een vorm die aanvaardbaar, geschikt en toegankelijk is voor oudere vrouwen. Veel oudere vrouwen hebben geen particuliere ziektekostenverzekering of worden uitgesloten van regelingen van de overheid omdat ze er niet aan hebben bijgedragen, bijvoorbeeld omdat ze zwart of onbetaald werk hebben verricht.

22. Oudere vrouwen komen soms niet aanmerking voor gezinstoeslagen omdat ze niet de ouder of voogd zijn van de kinderen die ze verzorgen.

23. Bij microkrediet- en financieringsregelingen worden vaak leeftijdsrestricties of andere criteria gehanteerd waardoor oudere vrouwen er geen gebruik van kunnen maken. Veel oudere vrouwen kunnen, vooral wanneer ze aan huis gebonden zijn, niet deelnemen aan gemeenschappelijke, culturele

of recreatieve activiteiten, waardoor ze geïsoleerd raken, hetgeen ten koste gaat van hun welzijn. Vaak wordt onvoldoende aandacht besteed aan hetgeen nodig is om zelfstandig te kunnen wonen, zoals persoonlijke hulp, adequate en toegankelijke huisvesting en mobiliteitshulpmiddelen.

24. In veel landen leeft de meerderheid van de oudere vrouwen op het platteland waar de toegang tot diensten nog moeilijker is vanwege hun leeftijd en armoede. Veel oudere vrouwen ontvangen weliswaar geld van hun gemigreerde kinderen, maar meestal gebeurt dat onregelmatig, vaak is het te weinig of helemaal niets. Ontzegging van hun recht op water, voedsel en huisvesting is een gegeven in het dagelijks leven van veel arme, oudere vrouwen op het platteland. Oudere vrouwen kunnen zich bijvoorbeeld niet voldoende voedsel permitteren vanwege de hoge voedselprijzen en hun te lage inkomen door discriminatie op het gebied van arbeid, sociale zekerheid en de toegang tot middelen. Het ontbreken van passend of betaalbaar vervoer kan oudere vrouwen beletten bij de toegang tot sociale dienstverlening of deelname aan gemeenschappelijke en culturele activiteiten. Het gebrek aan toegankelijk vervoer kan bijvoorbeeld te wijten zijn aan het lagere inkomen van oudere vrouwen en het verzuim van de overheid te voorzien in betaalbaar en toegankelijk openbaar vervoer dat beantwoordt aan behoeften van oudere vrouwen.

25. De klimaatverandering heeft andere gevolgen voor vrouwen, met name voor oudere vrouwen. Oudere vrouwen zijn kwetsbaar vanwege hun fysieke en biologische eigenschappen die nadelig kunnen uitpakken bij hun eerste reactie op natuurrampen, sociale normen en de hun toebedeelde rol die bepaalt hoe zij reageren op een ramp en de ongelijke verdeling van hulp en middelen ten gevolge van de sociale hiërarchie. Omdat ze bovendien minder toegang hebben tot middelen en besluitvormingsprocessen wordt deze kwetsbaarheid nog verder vergroot.

26. Volgens bepaalde wetgeving en het gewoonterecht mogen vrouwen niet erven of na het overlijden van hun echtgenoot de huwelijksgoederen beheren. In sommige rechtssystemen wordt dit gerechtvaardigd door weduwen andere vormen van economische zekerheid te bieden, bijv. ondersteuning vanuit de nalatenschap van de overledene. In de praktijk worden deze verplichtingen echter zelden afgedwongen en blijven weduwen berooid achter. Sommige wetten discrimineren vooral oudere weduwen. Met name oudere weduwen zijn kwetsbaar voor *property grabbing*, waarbij de familie zich de nalatenschap van de overledene toe-eigent en de weduwe berooid achterblijft.

27. Oudere vrouwen zijn zeer kwetsbaar voor uitbuiting en misbruik, met inbegrip van economisch misbruik, waarbij hun handelingsbevoegdheid zonder hun instemming wordt overgedragen aan juristen of familieleden.

28. Zoals het Comité heeft verklaard in zijn algemene aanbeveling nr. 21 vormt polygamie een inbreuk op het recht van vrouwen op gelijkheid met mannen en kan het ernstige emotionele en financiële gevolgen hebben voor hen en van hun afhankelijke personen. Polygame huwelijken zouden ontmoedigd en verboden moeten worden. Polygamie blijft desondanks bestaan in veel staten die partij zijn en veel vrouwen leven binnen polygame huwelijksverbanden. Oudere vrouwen worden vaak verwaarloosd in polygame huwelijken zodra ze niet langer vruchtbaar of economisch actief worden geacht.

Aanbevelingen

Algemeen

29. Oudere vrouwen moeten beschouwd worden als belangrijke aanwinsten voor de maatschappij en staten die partij zijn zijn verplicht alle passende maatregelen te nemen, met inbegrip van wetgeving, om discriminatie van oudere vrouwen uit te bannen. De staten die partij zijn zouden zich bij het formuleren van beleid en maatregelen rekenschap moeten geven van discriminatie op grond van sekse en leeftijd, en tijdelijke bijzondere maatregelen moeten aannemen die stroken met artikel 4, eerste lid, en de algemene aanbevelingen nr. 23 en 25 om te waarborgen dat vrouwen volledig en effectief kunnen participeren op politiek, sociaal, economisch, cultureel, civiel en elk ander terrein van hun maatschappij.

30. De staten die partij zijn zijn verplicht te waarborgen dat vrouwen zich gedurende hun gehele leven ten volle kunnen ontplooiën en vooruit kunnen komen, ook ten tijde van conflicten en andere al dan niet door de mens veroorzaakte rampen. De staten die partij zijn zouden er daarom op moeten toezien dat alle wettelijke bepalingen, alle beleid en maatregelen ten behoeve van de volledige ontplooiing en stimulering van vrouwen niet discriminerend uitpakken voor oudere vrouwen.

31. De staten die partij zijn zouden rekening moeten houden met de vele vormen van discriminatie van vrouwen en waarborgen dat het principe van gendergelijkheid voor alle levensfasen overeind blijft in de wetgeving en de praktische uitvoering ervan. De staten die partij zijn zouden bestaande wet- en regelgeving en gebruiken die discriminerend zijn voor oudere vrouwen moeten intrekken of aanpassen en waarborgen dat discriminatie op grond van leeftijd en sekse wettelijk verboden is.

32. Ter ondersteuning van wettelijke hervormingen en het formuleren van beleid zouden de staten die partij zijn naar leeftijd en sekse uitgesplitste gegevens moeten verzamelen, analyseren en verspreiden om informatie te kunnen verschaffen over de situatie van oudere vrouwen, ook van oudere vrouwen die op het platteland of in oorlogsgebieden wonen, tot een minderheid behoren of gehandicapt zijn. Deze gegevens zouden met name betrekking moeten hebben op: armoede, analfabetisme, geweld, onbetaald werk, bijvoorbeeld de verzorging van mensen met hiv/aids, en migratie alsmede op toegang tot gezondheidszorg, huisvesting, sociale en economische uitkeringen en werkgelegenheid.

33. De staten die partij zijn zouden oudere vrouwen informatie over hun rechten en over de toegang tot juridische dienstverlening moeten verschaffen. Ze zouden de politie, de rechterlijke macht alsmede juridische en parajuridische dienstverleners moeten trainen op het gebied van de rechten van oudere vrouwen en de publieke autoriteiten en instellingen bewust maken van leeftijds- en gendergerelateerde kwesties die oudere vrouwen betreffen. Informatie, juridische dienstverlening, effectieve rechtsmiddelen en schadeloosstelling moeten gelijkelijk beschikbaar en toegankelijk zijn voor oudere vrouwen met een handicap.

34. De staten die partij zijn zouden oudere vrouwen de gelegenheid moeten bieden schadevergoeding en herstel te eisen voor inbreuken op hun rechten, waaronder het recht eigendommen te beheren en waarborgen dat oudere vrouwen hun handelingsbevoegdheid niet op arbitraire of discriminatoire gronden kunnen verliezen.

35. De staten die partij zijn zouden moeten waarborgen dat bij maatregelen ter vermindering van de klimaatverandering en rampen rekening wordt gehouden met de behoeften en kwetsbaarheid van

oudere vrouwen. De staten die partij zijn zouden ook de participatie van oudere vrouwen bij de besluitvorming rond de bestrijding van en aanpassing aan de klimaatverandering moeten bevorderen.

Stereotypen

36. De staten die partij zijn hebben de plicht negatieve stereotypen te bestrijden en sociaal en cultureel bepaalde gedragspatronen die nadelig en schadelijk zijn voor oudere vrouwen te veranderen en daarbij het misbruik en de belediging op fysiek, seksueel, psychologisch, verbaal en economisch terrein aan te pakken waaraan oudere vrouwen, ook vrouwen met een handicap, blootstaan en die gebaseerd zijn op negatieve stereotypen en culturele praktijken.

Geweld

37. De staten die partij zijn hebben de plicht geweld tegen oudere vrouwen, ook vrouwen met een handicap, te erkennen en via wetgeving inzake huiselijk, seksueel en institutioneel geweld te verbieden. De staten die partij zijn zouden alle gevallen van geweld tegen oudere vrouwen moeten onderzoeken, vervolgen en bestraffen, ook wanneer het geweld voortvloeit uit traditionele praktijken en opvattingen.

38. De staten die partij zijn zouden in het bijzonder aandacht moeten besteden aan het geweld tegen oudere vrouwen bij gewapende conflicten, de gevolgen daarvan voor hun leven en de bijdrage die oudere vrouwen kunnen leveren aan de vreedzame beslechting van geschillen en de wederopbouw. Bij de aanpak van seksueel geweld, gedwongen verplaatsing en de omstandigheden voor vluchtelingen tijdens gewapende conflicten zouden de staten die partij zijn voldoende rekening moeten houden met de situatie van oudere vrouwen. De staten die partij zijn zouden relevante VN-resoluties inzake vrouwen, vrede en veiligheid in acht moeten nemen bij de behandeling van dit soort aangelegenheden, waaronder in het bijzonder de resoluties van de VN-Veiligheidsraad 1325 (2000), 1820 (2008) en 1889 (2009).

Deelnemen aan het openbare leven

39. De staten die partij zijn zijn verplicht te waarborgen dat oudere vrouwen de gelegenheid krijgen deel te nemen aan het openbare en politieke leven, op alle niveaus politieke functies kunnen bekleden en dat oudere vrouwen beschikken over de nodige documenten om zich als kiezer te laten registreren en zich kandidaat te stellen voor verkiezingen.

Onderwijs

40. De staten die partij zijn zijn verplicht gelijke kansen op het gebied van onderwijs voor vrouwen van alle leeftijden te verzekeren en te waarborgen dat oudere vrouwen toegang hebben tot volwassenenonderwijs en kans tot een leven lang leren en dat zij kunnen beschikken over alle onderwijsinformatie die zij nodig hebben voor hun welzijn en dat van hun families.

Werk en pensioenuitkeringen

41. De staten die partij zijn zijn verplicht te bevorderen dat oudere vrouwen betaald werk kunnen verrichten zonder dat zij daarbij gediscrimineerd worden vanwege hun leeftijd of sekse. De staten die partij zijn zouden moeten waarborgen dat bijzondere aandacht wordt besteed aan het bestrijden van problemen die oudere vrouwen mogelijk tijdens hun werkzame leven ondervinden en dat zij niet gedwongen worden vervroegd met pensioen te gaan of tot daarmee vergelijkbare oplossingen. De staten die partij zijn zouden ook de gevolgen van de salariskloof tussen mannen en vrouwen voor oudere vrouwen moeten monitoren.

42. De staten die partij zijn zijn verplicht te waarborgen dat de pensioenleeftijd in zowel de publieke als de private sector niet discriminerend is voor vrouwen. De staten die partij zijn zijn bijgevolg verplicht te waarborgen dat het pensioenbeleid niet discriminerend is voor vrouwen, ook wanneer zij kiezen voor vroegtijdig pensioen, en dat alle oudere vrouwen die gewerkt hebben toegang hebben tot een passend pensioen. De staten die partij zijn zouden alle passende maatregelen moeten nemen en zo nodig ook tijdelijke bijzondere maatregelen om deze pensioenen te waarborgen.

43. De staten die partij zijn zouden moeten waarborgen dat oudere vrouwen, ook zij die belast zijn met de zorg voor kinderen, toegang hebben tot adequate sociale en economische uitkeringen, zoals zorgtoeslagen voor kinderen, alsmede toegang tot de nodige ondersteuning bij de zorg voor bejaarde ouders of familieleden.

44. De staten die partij zijn zouden alle vrouwen op dezelfde voet adequate premievrije pensioenen moeten verschaffen als mannen, wanneer zij niet over een ander pensioen of voldoende inkomenszekerheid beschikken; van overheidswege verstrekte toeslagen zouden beschikbaar moeten zijn voor oudere vrouwen, met name voor hen die op afgelegen plaatsen of op het platteland wonen.

Gezondheid

45. De staten die partij zijn zouden allesomvattend beleid voor de gezondheidszorg moeten aannemen ter bescherming van de behoeften van oudere vrouwen op het gebied van gezondheid overeenkomstig algemene aanbeveling nr. 24 inzake vrouwen en gezondheid. Op die manier moet betaalbare en toegankelijke gezondheidszorg voor alle oudere vrouwen gewaarborgd worden, waar mogelijk door het afschaffen van gebruikersheffingen voor oudere vrouwen, het opleiden van gezondheidswerkers op het gebied van ouderdomsziekten, het verstrekken van geneesmiddelen ter behandeling van leeftijdsgerelateerde chronische en niet-overdraagbare ziekten, gezondheidszorg en sociale zorg voor de lange termijn, met inbegrip van voorzieningen om mensen de kans te bieden zo lang mogelijk zelfstandig te blijven wonen, en palliatieve zorg. Daartoe behoren ook maatregelen ten behoeve van gedragsverandering en veranderingen qua leefstijl om het ontstaan van gezondheidsproblemen zoveel mogelijk te vertragen, bijvoorbeeld het stimuleren van gezonde voeding, een actieve leefstijl, toegang tot de gezondheidszorg, screening op en behandeling van ziekten, in het bijzonder van aandoeningen die het meest onder oudere vrouwen voorkomen. Bij gezondheidsbeleid moet voorts gewaarborgd worden dat de gezondheidszorg voor oudere vrouwen, met inbegrip van oudere vrouwen met een handicap, gebaseerd is op hun in vrijheid en op grond van goede informatie gegeven toestemming.

46. De staten die partij zijn zouden speciale op de fysieke, mentale en emotionele behoeften van oudere vrouwen alsmede hun behoeften op gezondheidsgebied toegesneden programma's moeten aannemen; daarbij zou bijzondere aandacht moeten uitgaan naar vrouwen die behoren tot minderheden, vrouwen met een handicap en vrouwen die zorgen voor kleinkinderen en andere jonge familieleden vanwege de migratie van jongvolwassenen of de zorg hebben voor familieleden met hiv/aids.

Economische emancipatie

47. De staten die partij zijn zijn verplicht alle vormen van discriminatie van oudere vrouwen op sociaal en economisch gebied uit te bannen. Zij zouden alle hindernissen op basis van leeftijd en sekse bij de toegang tot landbouwkredieten en leningen uit de weg moeten ruimen en de toegang tot geschikte technologie voor oudere vrouwelijke boeren en kleine landeigenaren waarborgen. De staten die partij zijn zouden speciale systemen ter ondersteuning en microfinanciering zonder pand moeten verschaffen en het ondernemerschap onder oudere vrouwen aanmoedigen. De staten die partij zijn zouden tevens recreatievoorzieningen voor oudere vrouwen moeten creëren en hulp bieden aan oudere vrouwen die aan huis gebonden zijn. De staten die partij zijn zouden betaalbaar en passend vervoer moeten verschaffen zodat oudere vrouwen, ook zij die op het platteland wonen, kunnen deelnemen aan het economische en maatschappelijke leven en gemeenschapsactiviteiten.

Sociale voorzieningen

48. De staten die partij zijn zouden de nodige maatregelen moeten nemen om de toegang voor oudere vrouwen tot adequate huisvesting te waarborgen, die voldoet aan hun specifieke behoeften en bouwkundige en andere hindernissen moeten wegnemen die de mobiliteit van ouderen en hun bewegingsvrijheid in de weg staan. De staten die partij zijn zouden sociale dienstverlening moeten verschaffen zodat oudere vrouwen zo lang mogelijk zelfstandig kunnen blijven wonen. De staten die partij zijn zouden erop toe moeten zien dat wetgeving en praktijken die ten koste gaan van het recht van oudere vrouwen op huisvesting, grond en eigendommen worden afgeschaft. De staten die partij zijn zouden oudere vrouwen ook moeten beschermen tegen gedwongen uitzetting en een dakloos bestaan.

Oudere vrouwen op het platteland en andere kwetsbare oudere vrouwen

49. De staten die partij zijn zouden moeten waarborgen dat oudere vrouwen betrokken en vertegenwoordigd worden bij ruimtelijkeordeningsprocessen op het platteland en in de steden. De staten die partij zijn zouden moeten waarborgen dat water, elektriciteit en andere nutsvoorzieningen betaalbaar zijn voor oudere vrouwen. Bij beleid ter bevordering van de toegang tot veilig water en adequate sanitatie zou gewaarborgd moeten worden dat de voorzieningen technisch zodanig zijn vormgegeven dat ze zonder grote fysieke krachtsinspanning toegankelijk zijn.

50. De staten die partij zijn zouden moeten waarborgen dat oudere vrouwen met een vluchtelingenstatus of die statenloos zijn, alsmede oudere vrouwen die ontheemd of migrerende werknemers zijn worden beschermd via sekse- en leeftijdsgerelateerde wetgeving en dito beleid.

Huwelijks- en gezinsleven

51. De staten die partij zijn zijn verplicht alle wetgeving die oudere vrouwen ten aanzien van het huwelijk en bij de ontbinding ervan discrimineert, met inbegrip van het huwelijksvermogensrecht en het erfrecht, af te schaffen.

52. De staten die partij zijn moeten alle wetgeving die oudere weduwen ter zake van het vermogens- en erfrecht discrimineert afschaffen en hen beschermen tegen *land grabbing*. Zij moeten wetgeving inzake de erfopvolging aannemen die voldoet aan hun verplichtingen uit hoofde van het Verdrag. Zij zouden voorts maatregelen moeten aannemen om een eind te maken aan praktijken waarbij oudere vrouwen tegen hun wil gedwongen worden tot een huwelijk en waarborgen dat de erfopvolging niet afhankelijk wordt gesteld van een gedwongen huwelijk met een familielid van de overleden echtgenoot of een andere persoon.

53. De staten die partij zijn moeten polygame verbintenissen ontmoedigen en verbieden in overeenstemming met algemene aanbeveling 21 en waarborgen dat de nalatenschap van een polygame echtgenoot gelijkelijk wordt verdeeld tussen zijn vrouwen en hun kinderen.

Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen

Verspreiding: Algemeen
19 oktober 2010

Oorspronkelijke taal: Engels

ONGEREDIGEERDE VOORPUBLICATIE

Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen

Zevenenveertigste zitting

4 - 22 oktober 2010

Algemene aanbeveling nr. 28 inzake de essentiële verplichtingen van staten die partij zijn ingevolge artikel 2 van het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen

Inhoud

- I. Inleiding
- II. Aard en reikwijdte van de verplichtingen van staten die partij zijn
- III. Algemene verplichtingen vervat in artikel 2
  - A. Inleiding van artikel 2
  - B. Artikel 2, onderdeel a tot en met g
- IV. Aanbevelingen voor de staten die partij zijn
  - A. Implementatie
  - B. Verantwoording
  - C. Voorbehouden

I. Inleiding

1. Via deze algemene aanbeveling hoopt het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen ("het Comité") de reikwijdte en strekking van artikel 2 van het Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen ("het Verdrag") te verduidelijken. Dit artikel voorziet voor de staten die partij zijn in manieren om de substantiële bepalingen van het Verdrag in hun land te implementeren. Het Comité moedigt de staten die partij zijn aan deze algemene aanbeveling te vertalen in hun nationale en lokale talen en op grote schaal te verspreiden binnen alle geledingen van de overheid, het maatschappelijk middenveld, de media, de academische wereld, organisaties en instellingen op het gebied van mensenrechten alsmede vrouwenorganisaties en -instellingen.

2. Het Verdrag is een dynamisch instrument dat de ontwikkeling van het internationale recht bevordert. Sinds zijn eerste zitting in 1982 heeft het Comité voor de uitbanning van discriminatie van vrouwen, samen met andere actoren op nationaal en internationaal niveau bijgedragen aan de verduidelijking en uitleg van de materiële inhoud van de artikelen van het Verdrag, de specifieke aard van discriminatie van vrouwen en de verschillende instrumenten die nodig zijn om deze te bestrijden.

3. Het Verdrag maakt deel uit van een allesomvattend internationaal juridisch kader voor de mensenrechten dat gericht is op het waarborgen van het genot van mensenrechten door eenieder en op het uitbannen van alle vormen van discriminatie van vrouwen op basis van sekse en gender. Het Handvest van de Verenigde Naties, de Universele Verklaring van de rechten van de mens, het Internationaal Verdrag inzake economische, sociale en culturele rechten, het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten, het Verdrag inzake de rechten van het kind, het Internationaal Verdrag inzake de bescherming van de rechten van alle migrerende werknemers en hun gezinsleden en het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap bevatten expliciete bepalingen die vrouwen gelijkheid met mannen garanderen wat betreft het genot van de erin vervatte rechten, terwijl andere internationale mensenrechtenverdragen, zoals het Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie impliciet gebaseerd zijn op het concept van non-discriminatie op basis van sekse en gender. Ook de verdragen van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) inzake de gelijke beloning voor mannen en vrouwen voor werk van gelijke waarde (nr. 100), discriminatie ten aanzien van werkgelegenheid en beroepsuitoefening (nr. 111) en werknemers met gezinsverantwoordelijkheid (nr. 156), het Verdrag nopens de bestrijding van discriminatie in het onderwijs van de Organisatie van de Verenigde Naties voor Onderwijs, Wetenschap en Cultuur (UNESCO), de verklaring inzake de uitbanning van discriminatie van vrouwen, de verklaring en het Actieprogramma van Wenen, het Actieprogramma van Caïro en de Verklaring van Beijing en het Platform voor Actie dragen bij aan een internationaal rechtsstelsel van de gelijkheid van vrouwen en mannen en non-discriminatie. Ook de verplichtingen die staten uit hoofde van regionale mensenrechtenstelsels zijn aangegaan vullen het kader van de universele mensenrechten aan.

4. Doel van het Verdrag is de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen op grond van sekse. Het garandeert vrouwen de gelijke erkenning, het genot en de uitoefening van alle mensenrechten en fundamentele vrijheden op politiek, economisch, sociaal, cultureel, civiel, huiselijk en elk ander gebied, ongeacht hun burgerlijke staat en wel op voet van gelijkheid met mannen.

5. Hoewel het Verdrag uitsluitend verwijst naar discriminatie op grond van sekse, blijkt het, wanneer artikel 1 in combinatie met artikel 2, onderdeel f, en artikel 5, onderdeel a, wordt gelezen ook op discriminatie van vrouwen op grond van gender betrekking te hebben. Het begrip sekse verwijst naar de biologische verschillen tussen mannen en vrouwen. Het begrip gender duidt op sociaal bepaalde identiteiten, attributen en rollen voor mannen en vrouwen en welke betekenis de maatschappij toekent aan deze biologische verschillen die resulteren in een hiërarchische relatie tussen mannen en vrouwen en de verdeling van macht en rechten die ten nadele van vrouwen uitvalt (in het voordeel van mannen). Deze maatschappelijke positionering van mannen en vrouwen wordt bepaald door politieke, economische, culturele, sociale, religieuze, ideologische en omgevingsfactoren en kan dus ook door de cultuur, maatschappij en gemeenschap worden veranderd. De toepassing van het Verdrag op discriminatie op grond van gender wordt geïllustreerd door de omschrijving van discriminatie in artikel 1. In deze definitie wordt bepaald dat elke vorm van onderscheid, uitsluiting of beperking die tot doel of als gevolg heeft dat vrouwen de uitoefening van mensenrechten en vrijheden ontzegd wordt discriminerend is, ook wanneer geen discriminatie beoogd werd. Dit impliceert dat een geval van identieke of neutrale behandeling van mannen en vrouwen toch kan neerkomen op discriminatie van vrouwen wanneer deze behandeling ertoe heeft geleid of tot gevolg heeft gehad dat vrouwen de uitoefening van een recht ontzegd werd, omdat reeds bestaande vormen van gendergerelateerde nadelen en ongelijkheid die vrouwen ondervinden niet zijn erkend. De zienswijzen van het Comité ten aanzien van deze kwestie komen naar voren bij de behandeling van rapporten, in zijn algemene aanbevelingen, beslissingen, suggesties en verklaringen, bij de behandeling van individuele mededelingen en bij de wijze waarop het onderzoek uit hoofde van het Facultatief Protocol verricht.

6. Artikel 2 is cruciaal voor de volledige implementatie van het Verdrag, aangezien het de aard van de algemene wettelijke verplichtingen van de staten die partij zijn omschrijft. De in artikel 2 vervatte verplichtingen zijn onlosmakelijk verbonden met alle overige substantiële bepalingen van het Verdrag, aangezien de staten die partij zijn moeten waarborgen dat alle rechten vervat in het Verdrag ten volle worden geëerbiedigd op nationaal niveau.

7. Artikel 2 van het Verdrag moet gelezen worden in combinatie met de artikelen 3, 4, 5 en 24 en wel in het licht van de omschrijving van discriminatie in artikel 1. De reikwijdte van de algemene verplichtingen vervat in artikel 2 dient daarnaast ook te worden uitgelegd in het licht van de algemene aanbevelingen, slotconclusies, opvattingen en andere verklaringen van het Comité, met inbegrip van de rapporten over de onderzoeksprocedures en de beslissingen in individuele zaken. De geest van het Verdrag betreft ook andere rechten, die niet expliciet worden genoemd in het Verdrag, maar wel van invloed zijn op het bewerkstelligen van de gelijkheid tussen man en vrouw en neerkomen op een vorm van discriminatie van vrouwen.

II. Aard en reikwijdte van de verplichtingen van staten die partij zijn

8. Artikel 2 roept de staten die partij zijn op alle vormen van discriminatie van vrouwen te veroordelen; artikel 3 verwijst naar passende maatregelen die de staten die partij zijn geacht worden op alle terreinen te nemen om te waarborgen dat vrouwen zich volledig kunnen ontplooiën en vooruit kunnen komen. Via deze bepalingen anticipeert het Verdrag op het ontstaan van nieuwe vormen van discriminatie die nog niet omschreven waren toen het Verdrag werd opgesteld.

9. Krachtens artikel 2 moeten de staten die partij zijn zich rekenschap geven van alle aspecten van hun wettelijke verplichtingen uit hoofde van het Verdrag teneinde het recht van vrouwen te worden gevrijwaard van discriminatie en hun recht op gelijke behandeling te eerbiedigen, te beschermen en te verwezenlijken. De verplichting tot eerbiediging van die rechten betekent dat de staten die partij zijn zich onthouden van het formuleren van wetgeving, beleid, regelgeving, programma's, administratieve procedures en institutionele structuren die er direct of indirect toe leiden dat vrouwen het recht ontzegd wordt op het genot van hun civiele, politieke, economische, sociale en culturele rechten op voet van gelijkheid met mannen. De verplichting tot bescherming vergt dat de staten die partij zijn vrouwen beschermen tegen discriminatie door private actoren en maatregelen nemen die rechtstreeks gericht zijn op het uitbannen van alle gewoonten en praktijken die opvattingen in de hand werken dat een van de seksen inferieur dan wel superieur zou zijn en van stereotypen in de rolverdeling tussen mannen en vrouwen. De verplichting tot nakoming vereist dat de staten die partij zijn allerlei maatregelen nemen om te waarborgen dat mannen en vrouwen de jure en de facto gelijke rechten genieten; daarvoor moeten zo nodig ook tijdelijke bijzondere maatregelen overeenkomstig artikel 4, eerste lid, van het Verdrag en algemene aanbeveling nr. 25 worden genomen. Dit brengt verplichtingen met zich mee qua middelen en optreden, maar ook resultaatsverplichtingen. De staten die partij zijn zouden zich er bewust van moeten zijn dat zij hun wettelijke verplichtingen jegens alle vrouwen moeten nakomen door het creëren van beleid, programma's en institutionele kaders teneinde te voorzien in de specifieke behoeften van vrouwen zodat zij hun potentieel op gelijke voet met mannen ten volle kunnen ontplooien.

10. De staten die partij zijn zijn verplicht te voorkomen dat zij discriminatie van vrouwen veroorzaken door handelen of nalaten te handelen; ook zijn zij verplicht actief op te treden tegen discriminatie van vrouwen, ongeacht of deze wordt veroorzaakt door de staat of private actoren. Discriminatie kan veroorzaakt worden wanneer staten nalaten de nodige wetgevende maatregelen te nemen om de volledige verwezenlijking van de rechten van vrouwen te waarborgen, verzuimen nationaal beleid aan te nemen dat gericht is op het bewerkstelligen van gelijkheid tussen man en vrouw of wanneer ze er niet in slagen de desbetreffende wetgeving te handhaven. Ook hebben de staten die partij zijn de internationale verantwoordelijkheid statistische databases te creëren en deze voortdurend te verbeteren en alle vormen van discriminatie van vrouwen in het algemeen en van vrouwen die tot specifieke kwetsbare groepen behoren in het bijzonder te analyseren.

11. De verplichtingen van de staten die partij zijn houden niet op te bestaan bij gewapende conflicten of noodsituaties vanwege politieke gebeurtenissen of natuurrampen. Dergelijke situaties hebben grote, verstrekkende consequenties voor het genot en de uitoefening van de fundamentele rechten door vrouwen op gelijke voet met mannen. De staten die partij zijn zouden op de bijzondere behoeften van vrouwen toegesneden strategieën moeten aannemen en dito maatregelen moeten treffen voor situaties met gewapende conflicten en noodtoestanden.

12. Onder de paraplu van het internationale recht oefenen staten primair territoriale rechtsmacht uit; de verplichtingen van de staten die partij zijn zijn zonder onderscheid van toepassing op burgers en niet-burgers, dus ook op de vluchtelingen, asielzoekers, migrerende werknemers en statenlozen op hun grondgebied of onder hun bevoegdheid, ook wanneer die zich niet op hun grondgebied bevinden. De staten die partij zijn zijn aansprakelijk voor al hun handelingen die van invloed zijn op de mensenrechten, ongeacht of de personen die ze betreffen zich op hun grondgebied bevinden.

13. Artikel 2 beperkt zich niet tot het verbod op discriminatie van vrouwen die direct of indirect veroorzaakt wordt door de staten die partij zijn. Artikel 2 legt de staten die partij zijn een zorgvuldigheidsplicht op: zij moeten ook discriminatie door private actoren voorkomen. In sommige gevallen kan het handelen of nalaten te handelen door een private actor ingevolge het internationale recht worden toegeschreven aan de staat. De staten die partij zijn zijn daarom verplicht erop toe te zien dat private actoren zich niet schuldig maken aan discriminatie van vrouwen zoals omschreven in het Verdrag. De passende maatregelen die de staten die partij zijn moeten nemen bestaan onder meer uit regelgeving voor de activiteiten van private actoren ter zake van beleid en praktijk op het gebied van onderwijs, werkgelegenheid en gezondheid, arbeidsomstandigheden en -normen en andere terreinen waarop private actoren diensten of voorzieningen aanbieden, bijvoorbeeld bancaire dienstverlening of op het gebied van huisvesting.

III. Algemene verplichtingen vervat in artikel 2

A. Inleiding van artikel 2

14. De inleiding van artikel 2 luidt: "De Staten die partij zijn bij dit Verdrag, veroordelen discriminatie in alle vormen van vrouwen, komen overeen onverwijld met alle passende middelen een beleid te volgen, gericht op uitbanning van discriminatie van vrouwen, en verbinden zich tot dit doel ..."

15. De eerste verplichting van de staten die partij zijn bedoeld in de inleiding van artikel 2 is alle vormen van discriminatie van vrouwen te veroordelen. Op de staten die partij zijn rust dus de onmiddellijke en voortdurende plicht discriminatie te veroordelen. Zij zijn verplicht aan hun bevolking en de internationale gemeenschap te verkondigen dat zij alle vormen van discriminatie van vrouwen op alle niveaus en binnen alle geledingen van de overheid radicaal afwijzen en vastbesloten zijn te bewerkstelligen dat de discriminatie van vrouwen wordt uitgebannen. Dat alle vormen van discriminatie worden genoemd verplicht de staten die partij zijn duidelijk tot oplettendheid bij het veroordelen van alle vormen van discriminatie, dus ook vormen die niet expliciet worden genoemd in het Verdrag of die kunnen ontstaan.

16. De staten die partij zijn zijn verplicht het recht van vrouwen te worden gevrijwaard van discriminatie te eerbiedigen, te beschermen en te verwezenlijken en te waarborgen dat vrouwen zich kunnen ontwikkelen en vooruit kunnen komen teneinde hun positie te verbeteren en hun recht op de jure en de facto of werkelijke gelijkheid met mannen te implementeren. De staten die partij zijn waarborgen dat vrouwen direct noch indirect worden gediscrimineerd. Van directe discriminatie van vrouwen is sprake bij een expliciet op sekse- en genderverschillen gebaseerde andere behandeling. Indirecte discriminatie van vrouwen doet zich voor wanneer wetgeving, beleid of de praktijk op het oog neutraal lijkt wat betreft mannen en vrouwen, maar in de praktijk discriminerend uitpakt voor vrouwen, omdat eerder bestaande ongelijkheden door de ogenschijnlijk neutrale maatregel ongemoeid worden gelaten. Indirecte discriminatie kan bestaande ongelijkheden bovendien verergeren omdat verzuimd wordt structurele en historische patronen van discriminatie en ongelijke machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen te onderkennen.

17. De staten die partij zijn zijn ook verplicht te waarborgen dat vrouwen worden beschermd tegen discriminatie door publieke autoriteiten, de rechterlijke macht, organisaties, het bedrijfsleven of natuurlijke personen in zowel de publieke als de privésfeer. Deze bescherming moet worden verschaft

door bevoegde rechters en andere publieke instanties en waar nodig worden gehandhaafd met behulp van sancties en rechtsmiddelen. De staten die partij zijn moeten waarborgen dat alle overheidslichamen en -instanties zich ten volle bewust zijn van de beginselen van gelijkheid en non-discriminatie op grond van sekse en gender en dat in dit verband adequate trainings- en voorlichtingsprogramma's worden opgezet en uitgevoerd.

18. Samenloop is een basisconcept voor het begrip van de reikwijdte van de algemene verplichtingen van de staten die partij zijn zoals vervat in artikel 2. De discriminatie van vrouwen op grond van sekse en gender is namelijk onlosmakelijk verbonden met andere factoren die vrouwen betreffen, zoals ras, etniciteit, religie of overtuiging, gezondheid, status, leeftijd, klasse, kaste, seksuele oriëntatie en genderidentiteit. Discriminatie op grond van sekse of gender kan vrouwen die tot een groep behoren bovendien anders of in een andere mate treffen dan mannen tot dezelfde groep behoren. De staten die partij zijn moeten de samenloop van discriminatievormen wettelijk onderkennen en verbieden, evenals de opeenstapeling van de negatieve gevolgen voor de betrokken vrouwen. Ook moeten zij beleid en programma's aannemen en uitvoeren waarmee dit soort gevallen wordt uitgebannen, waaronder, indien van toepassing, tijdelijke bijzondere maatregelen in overeenstemming met artikel 4, eerste lid, van het Verdrag en algemene aanbeveling nr. 25.

19. Onder discriminatie van vrouwen op grond van sekse en gender valt, zoals uiteengezet in algemene aanbeveling nr. 19, ook geweld op basis van gender, dus geweld tegen een vrouw omdat ze nu eenmaal een vrouw is of geweld dat vrouwen buitenproportioneel treft. Het is een vorm van discriminatie die vrouwen ernstig belemmert bij het genot en de uitoefening van hun mensenrechten en fundamentele vrijheden op voet van gelijkheid met mannen. Hieronder vallen mede handelingen die fysiek, mentaal of seksueel letsel of leed teweegbrengen, bedreiging met dergelijke handelingen, dwang, vrijheidsberoving, geweld binnen het gezin of huishouden of binnen een andere interpersoonlijke relatie, of geweld gepleegd of gedoogd door de staat of zijn functionarissen, ongeacht de plaats waar dit geschiedt. Gendergerelateerd geweld kan in strijd zijn met specifieke bepalingen van het Verdrag, ongeacht of geweld daarin uitdrukkelijk wordt genoemd. De staten die partij zijn hebben een zorgvuldigheidsplicht dergelijke gevallen van gendergerelateerd geweld te voorkomen, te onderzoeken, te vervolgen en te bestraffen.

20. De plicht tot nakoming omvat de verplichting van de staten die partij zijn de toegang tot de volledige verwezenlijking van de rechten van vrouwen te vereenvoudigen en daarin te voorzien. De mensenrechten van vrouwen dienen met alle passende middelen te worden verwezenlijkt door het bevorderen van de facto of werkelijke gelijkheid, waaronder door concreet en effectief beleid en dito programma's gericht op de verbetering van de positie van vrouwen en het bewerkstelligen van de facto of werkelijke gelijkheid, onder meer door het aannemen van tijdelijke bijzondere maatregelen in overeenstemming met artikel 4, eerste lid, en algemene aanbeveling nr. 25.

21. De staten die partij zijn zijn in het bijzonder verplicht de gelijke rechten van meisjes te bevorderen, aangezien ook meisjes behoren tot de vrouwengemeenschap en nog kwetsbaarder zijn voor discriminatie bij de toegang tot elementair onderwijs, maar ook voor mensenhandel, mishandeling, uitbuiting en geweld. Al deze gevallen van discriminatie blijken erger wanneer de slachtoffers adolescenten zijn. De staten moeten zich daarom rekenschap geven van de specifieke behoeften van (adolescente) meisjes door middel van voorlichting over seksuele en reproductieve gezondheid en

door het uitvoeren van programma's gericht op de preventie van hiv/aids, seksuele exploitatie en tienerzwangerschappen.

22. Het beginsel van gelijkheid tussen man en vrouw of gendergelijkheid, omvat het concept dat ieder mens, ongeacht sekse, vrij is zijn persoonlijke talenten te ontwikkelen, een professionele carrière na te streven en keuzes te maken zonder te worden beperkt door stereotypen, rigide rollenpatronen en vooroordelen. De staten die partij zijn worden opgeroepen uitsluitend de concepten van gelijkheid van man en vrouw en gendergelijkheid te hanteren en het concept "gender equity" te verlaten bij het implementeren van hun verplichtingen uit hoofde van het Verdrag. Het concept "gender equity" wordt in bepaalde rechtsstelsels namelijk gebruikt voor de eerlijke behandeling van mannen en vrouwen, al naar gelang van hun behoeften. Hier kan weliswaar gelijke behandeling onder worden geschaard maar ook een behandeling die anders is, maar qua rechten, voordelen, verplichtingen en kansen als equivalent wordt aangemerkt.

23. De staten die partij zijn komen ook overeen met alle passende middelen een beleid te volgen dat discriminatie van vrouwen uitbant. Deze verplichting omtrent middelen of handelen biedt de staten die partij zijn een grote mate van flexibiliteit bij het opzetten van beleid dat past in hun eigen juridische, politieke, economische, administratieve en institutionele kader en berekend is op de specifieke obstakels en weerstanden bij het uitbannen van de bestaande discriminatie van vrouwen in hun land. Elke staat die partij is moet de geschiktheid van de gekozen middelen rechtvaardigen en aantonen of de beoogde doelen en resultaten ermee worden behaald. Uiteindelijk is het aan het Comité te bepalen of een staat die partij is inderdaad alle noodzakelijke maatregelen op nationaal niveau heeft aangenomen ter volledige verwezenlijking van de in het Verdrag erkende rechten.

24. Het belangrijkste element van de inleiding van artikel 2 is de verplichting van de staten die partij zijn een beleid te volgen waarmee discriminatie van vrouwen wordt uitgebannen. Dit vereiste is een essentiële en kritische component van de algemene wettelijke plicht van de staten die partij zijn het Verdrag te implementeren. Dit houdt in dat de staten die partij zijn de de jure en de facto situatie van vrouwen onmiddellijk moeten analyseren en concrete stappen moeten nemen om beleid te formuleren en te implementeren dat onmiskenbaar gericht is op het doel van volledige uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen en het bewerkstelligen van werkelijke gelijkheid tussen man en vrouw. De nadruk ligt op vooruitgang, van het evalueren van de situatie naar het formuleren en aannemen van allerlei maatregelen en vervolgens het voortdurend voortbouwen op die maatregelen, in het licht van hun effectiviteit en nieuwe of actuele kwesties ten behoeve van de doelstellingen van het Verdrag. Dergelijk beleid moet constitutionele en wetgevende garanties omvatten, waaronder afstemming met de wetgeving op nationaal niveau en aanpassing van conflicterende wettelijke bepalingen. Het moet bovendien voorzien in andere passende maatregelen, zoals allesomvattende actieplannen en systemen voor het monitoren en implementeren ervan, die een kader vormen voor de praktische verwezenlijking van het beginsel van formele en werkelijke gelijkheid tussen man en vrouw.

25. Het beleid moet dermate omvattend zijn dat het van toepassing is op alle terreinen van het leven, dus ook terreinen die niet expliciet genoemd worden in het Verdrag. Het moet van toepassing op zowel de publieke als de private economische sfeer alsmede op de thuissituatie en tevens waarborgen dat alle geledingen van de overheid (uitvoerende, wetgevende en rechtsprekende macht) op alle niveaus hun verantwoordelijkheid nemen voor de implementatie. Het moet alle maatregelen omvatten die passend en noodzakelijk zijn voor de specifieke situatie van elke staat die partij is.

26. In het beleid moeten vrouwen onder de rechtsmacht van een staat die partij is (dus ook vrouwen die geen onderdaan, maar migrant, vluchteling, asielzoeker of stateloos zijn) worden erkend als dragers van rechten, waarbij de nadruk specifiek ligt op groepen vrouwen die het sterkst gemarginaliseerd zijn en mogelijk blootstaan aan combinatievormen van discriminatie.

27. Het beleid moet waarborgen dat vrouwen, zowel individueel als als groep, toegang hebben tot informatie over hun rechten uit hoofde van het Verdrag en die rechten effectief kunnen bevorderen en opeisen. De desbetreffende staat die partij is moet tevens waarborgen dat vrouwen actief kunnen participeren in de ontwikkeling, implementatie en monitoring van het beleid. Daartoe moeten middelen worden uitgetrokken om te waarborgen dat mensenrechtenorganisaties en non-gouvernementele vrouwenorganisaties goed worden geïnformeerd, adequaat worden geraadpleegd en over het algemeen een actieve rol kunnen vervullen bij de opzet en verdere ontwikkeling van het beleid.

28. Het beleid moet actie- en resultaatgericht zijn door indicatoren, benchmarks en tijdspaden vast te stellen, adequate middelen te waarborgen voor alle relevante actoren en die actoren in de gelegenheid te stellen hun bijdragen te leveren aan het verwezenlijken van de overeengekomen benchmarks en doelstellingen. Het beleid moet daartoe gekoppeld zijn aan de algemene begrotingsprocedures van de overheid om te waarborgen dat voor alle aspecten van het beleid adequate financiering is. Het beleid moet voorzien in mechanismen voor het verzamelen van relevante naar sekse uitgesplitste gegevens, effectieve monitoring mogelijk maken evenals voortdurende evaluatie. Ook moet het mogelijk zijn bestaande maatregelen te herzien of aan te vullen en ruimte laten voor nieuwe passende maatregelen. Het beleid moet voorts waarborgen dat er binnen de uitvoerende macht van de overheid sterke en gerichte organen (een nationaal vrouwenapparaat) bestaan die initiatieven kunnen nemen en coördineren en toezien op de voorbereiding en implementatie van wetgeving, beleid en programma's die nodig zijn voor het vervullen van de verplichtingen van de staat die partij is uit hoofde van het Verdrag. Deze organen moeten bevoegd zijn tot het rechtstreeks verstrekken van adviezen en analyses aan de hoogste niveaus van de overheid. Het beleid moeten tevens waarborgen dat onafhankelijke organen voor monitoring, zoals nationale mensenrechteninstanties of onafhankelijke vrouwencomités worden opgericht of dat bestaande nationale instellingen een mandaat krijgen voor de bevordering en bescherming van de in het Verdrag geborgde rechten. Via het beleid moet de private sector erbij betrokken worden, met inbegrip van het bedrijfsleven, de media, organisaties, groepen binnen de gemeenschap en individuen en moeten er maatregelen worden genomen ter verwezenlijking van de doelstellingen van het Verdrag in de private economische sfeer.

29. Uit de woorden "onverwijld" blijkt dat voortvarendheid geboden is ten aanzien van de verplichting van de staten die partij zijn hun beleid met alle passende middelen te verwezenlijken. Deze formulering laat weinig aan duidelijkheid te wensen en biedt geen ruimte voor uitstel of een bewust gekozen aanpak langs de wegen der geleidelijkheid bij de implementatie van de verplichtingen die de staten aangaan bij de bekrachtiging van of toetreding tot het Verdrag. Vertragingen kunnen dan ook op geen enkele wijze worden gerechtvaardigd, dus niet met politieke, sociale, culturele, religieuze of economische argumenten noch worden geweten aan een gebrek aan middelen of andere overwegingen of beperkingen binnen de staat. Indien een staat die partij is te maken heeft met beperkte middelen of de technische of andere expertise mist voor de nakoming van zijn verplichtingen uit hoofde van het

Verdrag, kan hij zich genoodzaakt zien over te gaan tot internationale samenwerking teneinde deze problemen het hoofd te bieden.

B. Artikel 2, onderdelen a tot en met g

30. Artikel 2 bevat een algemene formulering van de verplichting van de staten die partij zijn tot het implementeren van het Verdrag. De substantiële vereisten van dit artikel vormen het kader voor de implementatie van de specifieke verplichtingen vervat in artikel 2, onderdelen a tot en met f, en alle overige substantiële artikelen van het Verdrag.

31. De onderdelen a, f en g bevatten de verplichting van de staten die partij zijn bescherming te bieden via hun wetgeving en discriminatoire wet- en regelgeving af te schaffen of te wijzigen in het kader van het beleid discriminatie van vrouwen uit te bannen. De staten die partij zijn moeten waarborgen dat de beginselen van gelijkheid van man en vrouw en non-discriminatie door middel van constitutionele wijzigingen of andere passende wetgevingsmaatregelen zijn vervat in het nationale recht en te allen tijde voorrang hebben en gehandhaafd worden. Zij moeten tevens wetgeving opstellen die discriminatie op alle terreinen van het gehele leven van vrouwen uit hoofde van het Verdrag verbiedt. De staten die partij zijn zijn verplicht maatregelen te nemen om bestaande wet- en regelgeving, gewoonten en praktijken aan te passen of af te schaffen die leiden tot discriminatie van vrouwen. Bepaalde groepen vrouwen, waaronder gedetineerden, vluchtelingen, asielzoekers, migranten, statenlozen, lesbiennes, vrouwen met een handicap, slachtoffers van mensenhandel, weduwen en oudere vrouwen zijn buitengewoon kwetsbaar voor discriminatie via het civiele recht, het strafrecht, regelgeving, gewoonterecht en praktijken. Door bekrachtiging van of toetreding tot het Verdrag verplichten de staten die partij zijn zich het Verdrag te integreren in hun nationale rechtsstelsel of er anderszins gevolg aan te geven binnen hun nationale rechtsstelsel teneinde te waarborgen dat de bepalingen ervan op nationaal niveau gehandhaafd kunnen worden. De kwestie of de bepalingen van het Verdrag rechtstreeks toepasbaar zijn op nationaal niveau hangt af van het constitutionele recht en de status van verdragen binnen het nationale rechtsstelsel. Het Comité meent echter dat het recht te worden gevrijwaard van discriminatie en het recht op gelijkheid op alle terreinen van het gehele leven van vrouwen zoals vervat in het Verdrag, in staten waar het Verdrag automatisch of via een afzonderlijke procedure wordt opgenomen in het nationale rechtsstelsel beter beschermd zouden kunnen worden. Het Comité dringt er bij de staten die partij zijn waar het Verdrag geen deel uitmaakt van het nationale rechtsstelsel op aan te overwegen het op te nemen in het nationale recht, bijvoorbeeld door middel van een algemene wet inzake gelijkheid, teneinde te bewerkstelligen dat de rechten uit het Verdrag ten volle verwezenlijkt kunnen worden, zoals vereist door artikel 2.

32. Artikel 2, onderdeel b, bevat de verplichting van de staten die partij zijn te waarborgen dat wetgeving die discriminatie verbiedt en de gelijkheid van man en vrouw bevordert voorziet in passende rechtsmiddelen voor vrouwen die in strijd met het Verdrag worden blootgesteld aan discriminatie. Deze verplichting vergt dat de staten die partij zijn voorzien in schadeloosstelling voor vrouwen wier rechten uit hoofde van het Verdrag zijn geschonden. Zonder schadeloosstelling wordt niet voldaan aan de verplichting te voorzien in passende rechtsmiddelen. Dergelijke rechtsmiddelen moeten verschillende vormen van schadeloosstelling omvatten, zoals financiële compensatie, teruggave, rehabilitatie en herstel in rechten, maar ook maatregelen ter genoegdoening, zoals verontschuldigen in het openbaar, openbare herdenking en garanties dat herhaling uitgesloten is,

alsmede verandering van relevante wetgeving en praktijken en het voor de rechter brengen van plegers van schendingen van de mensenrechten van vrouwen.

33. Volgens artikel 2, onderdeel c, moeten de staten die partij zijn waarborgen dat rechters verplicht zijn het gelijkheidsbeginsel zoals vervat in het Verdrag toe te passen en de wet zo veel mogelijk uit te leggen in lijn met de verplichtingen uit hoofde van het Verdrag van de staten die partij zijn. Indien dat niet mogelijk is, moeten rechters de desbetreffende autoriteiten wijzen op elke inconsistentie tussen het nationale recht, met inbegrip van het nationale religieuze recht en het gewoonterecht, en de verplichtingen uit hoofde van het Verdrag van de staat die partij is, aangezien nationaal recht nooit mag worden gebruikt ter rechtvaardiging van het verzuim van staten die partij zijn hun internationale verplichtingen na te komen.

34. De staten die partij zijn moeten waarborgen dat vrouwen het beginsel van gelijkheid kunnen inroepen ter ondersteuning van klachten over discriminatie in strijd met het Verdrag door overheidsfunctionarissen of private personen. De staten die partij zijn moeten voorts waarborgen dat vrouwen kunnen beschikken over betaalbare, toegankelijke en tijdige rechtsmiddelen, waar nodig met behulp van rechtsbijstand en een eerlijk proces door een bevoegde en onafhankelijke rechter. Indien discriminatie van vrouwen ook neerkomt op schending van andere mensenrechten, zoals het recht op leven en lichamelijke integriteit, zoals bijvoorbeeld in gevallen van huiselijk of ander geweld, zijn de staten die partij zijn verplicht een strafrechtelijke procedure in stellen, de dader(s) voor de rechter te brengen en passende strafrechtelijke maatregelen op te leggen. De staten die partij zijn zouden onafhankelijke organisaties en centra voor rechtsbijstand aan vrouwen financieel moeten ondersteunen bij hun voorlichtingswerk onder vrouwen inzake hun recht op gelijkheid en de bijstand bij het instellen van rechtsmiddelen in geval van discriminatie.

35. Artikel 2, onderdeel d, formuleert de verplichting van de staten die partij zijn zich te onthouden van handelen of praktijken wanneer die leiden tot directe of indirecte discriminatie van vrouwen. De staten die partij zijn moeten waarborgen dat overheidsinstellingen, functionarissen, wetgeving en beleid direct noch indirect leiden tot discriminatie van vrouwen. Zij moeten tevens waarborgen dat wetgeving, beleid of maatregelen die leiden tot of resulteren in discriminatie worden afgeschaft.

36. Artikel 2, onderdeel e, formuleert de verplichting van de staten die partij zijn discriminatie door publieke of private actoren uit te bannen. De soorten maatregelen die in dit verband wellicht in aanmerking zouden kunnen komen zijn niet beperkt tot constitutionele maatregelen of wetgeving. De staten die partij zijn zouden ook maatregelen moeten nemen om te waarborgen dat discriminatie daadwerkelijk wordt uitgebannen en dat de gelijkheid van man en vrouw realiteit wordt. Hieronder vallen maatregelen waarmee: gewaarborgd wordt dat vrouwen een klacht kunnen indienen tegen de schending van hun rechten uit hoofde van het Verdrag en dat ze toegang hebben tot doeltreffende rechtsmiddelen; vrouwen in staat gesteld worden actief betrokken te zijn bij het formuleren en implementeren van maatregelen; gewaarborgd wordt dat de overheid verantwoordelijk is voor de praktijk in het eigen land; voorlichting over en ondersteuning van de doelstellingen van het Verdrag bevorderd wordt via het onderwijssysteem en in de gemeenschap; het werk van mensenrechtenorganisaties en non-gouvernementele vrouwenorganisaties wordt aangemoedigd en de nodige nationale mensenrechteninstellingen of andere mechanismen worden opgericht; en adequate en financiële ondersteuning wordt verschaft om te waarborgen dat de aangenomen maatregelen echt een verschil maken in het leven van vrouwen in de praktijk. De verplichtingen van de staten die partij zijn

uit hoofde waarvan ze de rechten van vrouwen op gelijke voet met die van mannen moeten beschermen en met behulp van bevoegde rechters en andere publieke instanties moeten waarborgen dat vrouwen daadwerkelijk worden beschermd tegen elke discriminatoire handeling en alle passende maatregelen moeten nemen om discriminatie door personen, organisaties of ondernemingen uit te bannen strekken zich ook uit tot handelingen van nationale ondernemingen die buiten hun grondgebied opereren.

IV. Aanbevelingen voor de staten die partij zijn

A. Implementatie

37. Teneinde te voldoen aan het vereiste dat maatregelen passend moeten zijn, moeten de door de staten die partij zijn aangenomen maatregelen ook toegesneden zijn op alle aspecten van hun algemene verplichtingen uit hoofde van het Verdrag het recht van vrouwen te worden gevrijwaard van discriminatie en het recht op gelijkheid met mannen te eerbiedigen, beschermen, bevorderen en verwezenlijken. De uitdrukkingen "passende middelen" en "passende maatregelen" die in artikel 2 en andere artikelen van het Verdrag worden gebruikt omvatten maatregelen om te waarborgen dat een staat die partij is:

- a. zich onthoudt van het uitvoeren, ondersteunen of gedogen van praktijken, beleid of maatregelen die in strijd zijn met het Verdrag (eerbiedigen);
- b. stappen neemt om schendingen van het Verdrag door derden, ook thuis en in de gemeenschap, te voorkomen, verbieden en bestraffen en te voorzien in schadeloosstelling voor de slachtoffers van deze schendingen (beschermen);
- c. de bekendheid van en steun voor de verplichtingen uit hoofde van het verdrag stimuleert (bevorderen);
- d. tijdelijke bijzondere maatregelen neemt waarmee discriminatie op grond van sekse wordt uitgebannen en gendergelijkheid in de praktijk wordt bewerkstelligd (verwezenlijken).

38. De staten die partij zijn zouden ook andere implementatiemaatregelen moeten nemen, zoals:

- a. het bevorderen van de gelijkheid van vrouwen door het formuleren en implementeren van nationale actieplannen en relevant beleid en programma's overeenkomstig de Verklaring van Beijing en het Platform voor Actie, en het toekennen van voldoende menskracht en financiële middelen;
- b. het vaststellen van gedragscodes voor overheidsfunctionarissen om te waarborgen dat de beginselen van gelijkheid en non-discriminatie geëerbiedigd worden;
- c. het waarborgen dat verslagen van beslissingen van de rechter omtrent toepassing van de bepalingen van het Verdrag inzake de beginselen van gelijkheid en non-discriminatie op grote schaal gepubliceerd worden;
- d. het organiseren van specifieke onderwijs- en trainingsprogramma's over de beginselen en bepalingen van het Verdrag gericht op alle overheidsinstellingen en -functionarissen en in het bijzonder juristen en de rechterlijke macht;
- e. het betrekken van alle media bij publieke voorlichtingsprogramma's over de gelijkheid van man en vrouw en in het bijzonder het waarborgen dat vrouwen zich bewust zijn van het recht op gelijkheid zonder discriminatie, van de door de staat die partij is genomen maatregelen tot

implementatie van het Verdrag en van het slotcommentaar van het Comité bij de rapporten van de staat die partij is;

- f. het ontwikkelen en vaststellen van geldige indicatoren voor de status van en de voortgang bij de verwezenlijking van de mensenrechten van vrouwen en het opzetten en onderhouden van databases uitgesplitst naar sekse die betrekking hebben op de specifieke bepalingen van het Verdrag.

B. Verantwoording

39. De verantwoordingsplicht van de staten die partij zijn ter zake van de verwezenlijking van hun verplichtingen uit hoofde van artikel 2 betreft het handelen of nalaten te handelen door alle geledingen van de overheid. Decentralisatie van de macht in zowel gecentraliseerde als federale staten door overdracht en delegatie van overheidsbevoegdheden doet niets af aan en beperkt geenszins de directe verantwoordelijkheid van de nationale of federale regering van een staat die partij is tot het nakomen van al haar verplichtingen jegens alle vrouwen onder haar rechtsmacht. In alle gevallen blijft de staat die partij is die het Verdrag heeft bekrachtigd of ertoe is toegetreden verantwoordelijk voor het waarborgen dat het ten volle wordt geïmplementeerd op alle grondgebieden onder zijn rechtsmacht. Bij elke overdracht van bevoegdheden moeten de staten die partij zijn waarborgen dat de desbetreffende autoriteiten beschikken over het nodige personeel en de financiële en overige middelen om de verplichtingen uit hoofde van het Verdrag van de staat die partij is daadwerkelijk en ten volle te kunnen implementeren. De regeringen van de staten die partij zijn moeten bevoegd blijven tot het afdwingen van volledige naleving van het Verdrag en moeten mechanismen voor permanente coördinatie en monitoring kunnen instellen om te waarborgen dat het Verdrag geëerbiedigd wordt en zonder discriminatie wordt toegepast op alle vrouwen onder hun rechtsmacht. Voorts moeten er mechanismen zijn om te waarborgen dat decentralisatie of overdracht van bevoegdheden niet leidt tot discriminatie bij het genot van rechten door vrouwen in verschillende regio's.

40. De effectieve implementatie van het Verdrag vergt dat een staat die partij is op zowel nationaal als internationaal niveau verantwoording aflegt aan zijn onderdanen en de andere leden van zijn gemeenschap. Om deze verantwoordingsplicht daadwerkelijk effectief te laten zijn moeten er passende mechanismen en instellingen zijn.

C. Voorbehouden

41. Het Comité beschouwt artikel 2 als de kern van de verplichtingen uit hoofde van het Verdrag van de staten die partij zijn. Het Comité acht voorbehouden ter zake van artikel 2 of van onderdelen daarvan in beginsel onverenigbaar met de doelstellingen van het Verdrag en bijgevolg ontoelaatbaar overeenkomstig artikel 28, tweede lid.

De staten die partij zijn die voorbehouden hebben gemaakt ten aanzien van artikel 2 of onderdelen daarvan zouden de praktische gevolgen van deze voorbehouden voor de implementatie van het Verdrag moeten toelichten en aangeven welke stappen zijn genomen om de voorbehouden te herzien teneinde hen zo spoedig mogelijk in te trekken.

42. Het feit dat een staat die partij is een voorbehoud op artikel 2 of onderdelen daarvan heeft gemaakt, neemt niet weg dat een staat die partij is moet voldoen aan de overige verplichtingen uit hoofde van het internationale recht, met inbegrip van de verplichtingen voortvloeiend uit de andere

mensenrechtenverdragen die de staat die partij is heeft bekrachtigd of waartoe hij is toegetreden en uit het internationaal humanitair gewoonterecht met betrekking tot de uitbanning van discriminatie van vrouwen. Bij discrepantie tussen de voorbehouden bij bepalingen van het Verdrag en soortgelijke bepalingen uit hoofde van andere internationale mensenrechtenverdragen die een staat die partij is heeft bekrachtigd of waartoe hij is toegetreden, zou hij zijn voorbehouden bij het Verdrag moeten herzien teneinde ze in te trekken.
